

Welzijnswerk en onderzoek

De relatie tussen welzijnswerk en onderzoek kan op diverse wijzen omschreven worden. De meest vertrouwde is wellicht de voorstelling van onderzoek als een kritische, doch tegelijkertijd vrij afstandelijke benadering van wat in de praktijk van het welzijnswerk gebeurt. Recente ontwikkelingen, zowel in het welzijnswerk als in de uittekening van sociaal-wetenschappelijke onderzoekskoncepten, wijzen voornamelijk op de mogelijkheden van onderlinge wisselwerking, samenwerking zelfs.

Het welzijnswerk is in beweging. Men wil leren uit de kritieken die – vroeger reeds, doch de laatste tijd steeds nadrukkelijker – geformuleerd werden, om vandaaruit tot inhoudelijke vernieuwing te komen. Gezocht wordt hoe de té grote discrepantie tussen radicale stellingnamen en kleine resultaten – uiteindelijk voor vele werkers óók een uitdrukking van ervaren machteloosheid en desillusie met betrekking tot de uitoefening van hun beroepsactiviteit – zinvol gehanteerd kan worden. De te formuleren ambities moeten opnieuw gesteld worden, nuchter en gefundeerd, met aandacht voor de dieperliggende stromingen in de samenleving, waarbinnen de eigen activiteit moet kunnen kaderen resp. een antwoord moet op kunnen bieden. In deze ontwikkeling worden nieuw opgezette “alternatieven” meer en meer een uitdrukkingsvorm van de wens tot theoretische verdieping, tot reflexie over de vraag waar men in feite mee bezig is. Ook op studiedagen en colloquia wordt juist déze vraag steeds meer gehoord.

Parallel hieraan is ook het wetenschappelijk onderzoek in beweging. Vanuit de discussies over de adequaatheid van gangbare onderzoeksmethodes en de hieruit voortvloeiende theorievorming krijgen nieuwe onderzoeksmodellen stilaan vorm. Het betreft hier modellen die onder diverse benamingen bekend staan : praktijkonderzoek, beleids(gericht)-onderzoek, actieonderzoek, e.d.m. Deze modellen worden gekenmerkt door de betrachting onderzoeksmethodes te ontwikkelen, waarbij de mogelijke tegenstelling tussen onderzoek en actie wordt opgeheven, en reeds tijdens het onderzoek zelf, vanuit de bekomen resultaten, actief opgetreden wordt in de sociale werkelijkheid. De aanleiding tot het onderzoek betreft steeds een concrete, problematische situatie, ten aanzien waarvan men zich, vanuit het onderzoek, engageert; het onderzoek wordt opgezet en uitgevoerd in nauwe samenwerking met de betrokkenen. De kennisverwerving over en het concrete handelen in de onderzochte situatie staan in nauwe relatie tot elkaar, en worden in onderlinge wisselwerking opgebouwd.

Beide genoemde ontwikkelingen – de wens tot theoretische verdieping en de uitbouw van meer praktijkbetrokken onderzoeksmodellen – kunnen zinvol op elkaar inwerken. Nieuwe initiatieven of werkvormen kunnen uit onder-

zoek ontstaan. M.i. belangrijker evenwel is de mogelijkheid dat bestaande initiatieven in de wetenschappelijke begeleiding een handvat vinden tot het uitdiepen, eventueel herdenken, van hun vraagstelling en werkwijze.

“Transfert” van ervaringen en resultaten

De hiervoor vermelde evolutie getuigt van een veranderende opstelling, zowel binnen het praktijkwerk als in het onderzoek; in beide gevallen wil men in toenemende mate en uitdrukkelijk vanuit de maatschappelijke functie zijn rol definiëren. Een aspect van deze ontwikkeling is de groeiende nadruk op de beleidsrelevantie van de actie.

In het welzijnswerk is dit te herkennen in de (vooralsnog uiterst voorzichtige) tendens tot systematisering van de eigen praktijkervaringen, ook naar hun ruimere, macro-structurele betekenis. Deels kunnen hiervoor reeds min of meer vertrouwde instrumenten, zoals b.v. registratie, dossieranalyse en overleg tussen diverse initiatieven, aangewend worden. Anderzijds kunnen nieuwe instrumenten ontwikkeld worden, voornamelijk met het oog op een betere afstemming van aanbod en vraag, de signalering van structureel-marginaliserende factoren en de collectivisering van individueel geuite klachten tot betere rechtsverkrijging. Algemeen zou men deze tendenzen kunnen omschrijven als de poging tot het overstijgen van een welzijnszorg die hoofdzakelijk beter maakt en tekortkomingen verhelpt, naar een actieve, óók welzijnsverhogende opstelling. Tegelijkertijd met de hulpverlening en de aanpak van concrete gevallen wordt betracht de vragen zichtbaar te maken, waarmee ook een meso- en macrobeleid onvermijdelijk geconfronteerd worden.

In het onderzoek is het streven naar beleidsrelevantie voornamelijk te herkennen in de discussies omtrent de “transfert” van de onderzoeksresultaten. Ofschoon óók in de optiek van actie-onderzoek of praktijkonderzoek de onderzoeksvraagstelling niet kan worden gelijkgeschakeld aan concrete beleidsvragen, en ook niet aan eventuele irritaties van het praktische welzijnswerk ten aanzien van een concrete situatie, het onderzoek kan evenmin de bedoeling hebben deze concrete vragen en irritaties buiten beschouwing te laten. Integendeel, de taak van sociaal-wetenschappelijk onderzoek zou er juist in kunnen bestaan een theorievorming te ontwikkelen die het beleid en het welzijnswerk in staat stellen hun vragen duidelijker te stellen en adequater te hanteren. Onderzoek en theorievorming zouden minder gericht moeten zijn op een verklaring van de gegeven, bestaande situatie, dan op de vraag hoe een nieuwe, voor de betrokkenen (waaronder beleid en welzijnswerk) meer wenselijke situatie kan gecreëerd worden. Dit sluit in dat begrippen ontwikkeld worden die kunnen leiden tot een verhoging van het probleemgehalte van gangbare opvattingen, en die vandaaruit andere opvattingen en benaderingswijzen mogelijk maken.

In deze is voor onderzoek nog een lange weg af te leggen. Niet alleen is zodanige theorievorming nog weinig ontwikkeld, maar ook de methodes ervan bestaan nauwelijks. “Transfert” van (actie)onderzoeksresultaten blijft derhalve, naast de redactie van het eindrapport en de voorstelling van het on-

derzoek voor diverse forums, vaak beperkt tot de “overdracht” van de verworven kennisinzichten en methodes, het experiment eventueel, naar b.v. andere regio’s. Dit overdrachtsproces is daarbij niet zelden een zelfstandig gebeuren, dat los van de oorspronkelijke onderzoeksopzet opgezet en uitgevoerd wordt. Noch voor een verdere uitdieping van de geformuleerde begrippen, noch voor onderzoek naar de mechanismen van het transfertproces zélf kunnen doorgaans tijd en middelen uitgetrokken worden. Waar men in onderzoek kan vaststellen dat onderzoeksresultaten nogal eens verschillend geïnterpreteerd worden, soms totaal buiten of zelfs tegenstrijdig met de context waarbinnen ze geformuleerd werden, heeft men evenwel weinig inzicht in de vraag hoe dit mogelijk is; nog minder heeft men er greep op.

Een probleem van “verstaanbaarheid”

Mede hierdoor wordt de versterking van de mogelijkheden tot zinvolle samenwerking die vanuit de ontwikkelingen in welzijnswerk en onderzoek is te verwachten, nogal bemoeilijkt. Het scherpst komt dit tot uiting wanneer aan begrippen die in onderzoek zijn ontstaan, en die werden geformuleerd ter aanduiding van wat er in de sociale werkelijkheid aan de hand zou kunnen zijn, hun instrumenteel karakter ontnomen wordt, en ze (al dan niet bewust) gehanteerd worden als een verklarings- en/of oplossingsmodel, met een absoluut karakter, toepasbaar in de concrete hier-en-nu situatie. Niet zelden krijgen deze begrippen hierdoor én een totaal andere inhoud én een totaal ander effect.

Ter illustratie kan b.v. verwezen worden naar de “Verklaring van de Rechten van het Kind” zoals geformuleerd door John Holt in zijn “Escape from childhood”. Deze verklaring stelt o.m. dat kinderen, ongeacht hun leeftijd, het recht moeten hebben hun arbeid te verhuren, geld te lenen en credit-cards te hanteren. In wezen zegt deze Verklaring dat kinderen, even goed als ieder ander mens, uitgenodigd dienen te worden om de tegenwoordige werkelijkheid mee gestalte te geven. Wanneer deze verklaring echter wordt genomen op zijn concrete uitdrukkingsvorm en niet op zijn mede-delingsvorm, krijgt men discussies over b.v. het al dan niet toegelaten karakter van kinderarbeid, credit-cards voor kinderen e.d.m. Alsof het zou gaan om de “gelijkschakeling” van kinderen zonder meer, d.w.z. om ze verder aan hun lot over te laten, en niet om de erkenning van de gedachte dat kinderen op kwalitatief hetzelfde niveau als volwassenen leren, en recht hebben op dit leerproces.

Ook b.v. het begrip “strafwaardigheid” dat in de jeugdbeschermingsdiscussies bij ons vaak wordt aangehaald en dan op structureel niveau wordt gedefinieerd, is vaak onderwerp van zulke verwarring. Terwijl dit begrip eigenlijk verwijst naar de bekwaamheid van kinderen verantwoordelijkheid ten aanzien van de eigen situatie op te nemen, óók in hun confrontatie met vormen van sociale controle, kan het, in een engere betekenis gehanteerd, tot zorg stemmen. “Toepassing” van dit begrip zonder meer, m.a.w. gelijkenschakeling van de strafrechtsbedeling voor kinderen aan de strafrechtsbedeling die nu bestaat ten aanzien van volwassenen, kan inderdaad leiden tot een nóg sterkere re-

pressie ten aanzien van kinderen. Gelijkaardige opvattingen over jeugdrecht kunnen zó veranderen in zéér uiteenlopende standpunten, juist omdat men moeilijk kan schatten tot welke consequenties dit begrip – in zijn diverse, nog niet uitgediepte interpretatiemogelijkheden – aanleiding kan geven.

Doch ook wanneer hiermee rekening wordt gehouden, blijft het moeilijk. Ten aanzien van wetenschappelijk onderzoek geformuleerde kritieken – en ook hier kan verwezen worden naar b.v. de discussies binnen de jeugdbescherming – wijzen graag op een utopische, al te simplistische stellingname. Té weinig wordt rekening gehouden met de concrete moeilijkheden die zich kunnen voordoen. Té weinig wordt rekening gehouden met de beperkte mogelijkheden die maar ter beschikking staan. Té weinig wordt rekening gehouden met wat, vaak ten koste van veel engagement, pijn en moeite, gerealiseerd wordt. Het kan toch niet de bedoeling zijn dit te ontkennen, schuldgevoelens op te wekken bij hardwerkende mensen in de praktijk ?

Stille experimenten... dé oplossing of toch niet ?

Wat hiervoor werd beschreven, is niet louter een onderzoeksprobleem, ook niet louter een probleem van juiste begripsomschrijving. Misschien kan er de vraag in herkend worden hoe het (relatief) ongenoegen met betrekking tot de bestaande situatie (die dan toch ook bekend is) kan gehanteerd worden ten aanzien van (grote) angst voor het onbekende, waarvoor men, mét er zich over uit te spreken, toch verantwoordelijkheid opneemt... Een “speculatieve” veronderstelling, zij het dat in onzekerheid, en misschien juist daar, mensen elkaar zinvol kunnen ontmoeten en keuzen kunnen maken.

M.i. terecht wordt vaak gepleit voor een “experimentele” beleidsaanpak, het op kleine schaal uitproberen van wat “het geeft” om vandaaruit eventueel verder te zoeken. Doch, hoe belangrijk deze aanpak op zich kan zijn, en hoezeer deze keuze ook ondersteund moet worden, men kan er geen wonderen van verwachten. Ook een overtuigend “gelukt” en wetenschappelijk begeleid experiment vermag niet álle vragen te beantwoorden, en alle weerstanden te ontwrichten.

Er is méér mogelijk. De ontwikkeling van nieuwe onderzoeksinstrumenten is een mogelijk perspectief, evenals een (meer uitgediepte) follow-up van experimenten die middels onderzoek begeleid worden. Andere, en even belangrijke perspectieven liggen in de activering van de nieuwe tendenzen die in het welzijnswerk zélf aanwezig zijn. Vaak alleen op basis van het enthousiasme en de inzet van initiatiefnemers en (vrijwillige) medewerkers, komen, ook nu, nieuwe projecten tot stand, die voor een algemener beleid richtinggevend kunnen zijn. Wanneer ze met de nodige kritische zin worden benaderd, kunnen deze projecten tegelijkertijd én de basis vormen voor een verdere uitdieping van theoretisch geformuleerde begrippen én/of aanleiding geven tot verdere theorievorming. Om dit te bereiken komt het er echter in de eerste plaats op aan dat zowel deze projecten als het sociaal-wetenschappelijk onderzoek voldoende lucht krijgen om zich verder te ontplooien. In de huidige situatie blijkt dit nu nét het probleem te zijn...

Maria Bouverne-De Bie